

ფილოსოფია და პოეზია (ფიხტე და ბარათაშვილი)

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და კულტურის კვლევების ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი;

ძირითადი ნაშრომები:

„ქართული რითმის ისტორიიდან“, „ფერის მხატვრული გააზრების თავისებურებები ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში“, „თეორიული დაფუძნების პრობლემა პოეტიკაში, „მე“-ს კონცეფცია ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში“: ინტერესთა სფერო:

სემიოტიკა, ლექსმცოდნეობა, ლიტერატურის ისტორია და თეორია, მხატვრული შემოქმედების ფსიქოლოგია.

აღიარებულია, რომ რომანტიზმმა შეიმუშავა პიროვნების ახლებური კონცეფცია და, კერძოდ, გამოავლინა ადამიანის სულიერი სამყაროს მთელი წინააღმდეგობრიობა და სირთულე. რომანტიკული ლიტერატურაში პიროვნების „მე“ გარკვეული სიმრავლის (რამდენიმე „მე“-ს) სახით წარმოგვიდგა, რამაც საფუძველი დაუდო ე.წ. „ორეულების“ პოეტიკის“ დამკვიდრებას.

გამოითქმის საპირისპირო შეხედულებებიც. ასე, მაგალითად, ს.ს. ავერინცევი კითხულობს: „როგორ უნდა მივუდგეთ ადამიანის შინაგან სამყაროს – როგორც ღია და მრავალკომპონენტური სტრუქტურას თუ როგორც ჩაკეტილ, თვითკმარსა და დაუნაწევრებელ მონადას?“ და ასკვნის: „მეორენაირი მიდგომა ... ძალზე გვიან წარმოიშვა და გამოიყენებოდა ლიტერატურული ფაქტების მართლოდენ ვიწრო წრეში. წარსულის დიადი ლიტერატურული ეპოქები სხვა კონცეფციებით სულდგმულობდნენ“ (ავერინცევი 1972: 235). თავისი თვალსაზრისის დასადასტურებლად მკვლევარს მოჰყავს სათანადო არგუმენტები ისეთი მასალიდან, როგორცაა მითოლოგია, ძველი ბერძნული ლიტერატურა, შუა საუკუნეების მწერლობა, XIX საუკუნის რეალისტური ხელოვნება, და, ბოლოს, იმოწმებს მ.მ. ბახტინის დებულებას: „ადამიანი არასოდეს ემთხვევა საკუთარ თავს. მის მიმართ ვერ გამოვიყენებთ იგივეობის ფორმულას: A არის A. ამგვარად, ავერინცევის აზრით, პიროვნების ის კონცეფცია, რომლის

წარმოშობასაც რომანტიზმის ეპოქით ათარილებენ, გაცილებით ადრე ფუნქციონირებდა ლიტერატურაში.

ამასთან, ამკარაა, რომ პიროვნების რომანტიკული კონცეფცია მეტად სპეციფიკურია და აერთიანებს ორივენიან მიდგომას: პიროვნება ერთიანი „მონადა“ სამყაროსთან მიმართებაში; მეორე მხრივ, ეს „ღია სტრუქტურაა“, როდესაც განიხილება თავისთავად, ამ სამყაროსგან იზოლირებულად.

როგორია თვით სიტყვა „მე“-ს სემანტიკა? ბ. რასელმა „მე“ მიაკუთვნა იმ „ეგოცენტრულ სიტყვათა“ რიცხვს, რომელთა მნიშვნელობას განსაზღვრავს მხოლოდ და მხოლოდ მოლაპარაკის მდგომარეობა დროსა და სივრცეში (რასელი 1957: 103).

XX საუკუნეში განხორციელებულ სემანტიკურ კვლევათა შედეგად აღმოჩნდა, რომ „მე“ განუმარტავი სიტყვაა. სახელდობრ, ორიგინალური სემანტიკური თეორიის ავტორმა, ა. ვეფხიკამ მიზნად დაისახა, გამოეკვლინა ის სემანტიკური ერთეულები („პრიმიტივები“), რომლებიც, თავისთავად, განუმარტავია (ინტუიციურად ცხადი მნიშვნელობისაა) და რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელია ნებისმიერი სიტყვის ან გამონათქვამის განმარტება. მეცნიერმა დაასაბუთა, რომ ერთ-ერთი ამგვარი „პრიმიტივი“ არის „მე“.

ამგვარად, „მე“-ს სემანტიკა ვერ განიმარტება სხვა სიტყვების მეშვეობით (რა თქმა უნდა, აქ ვგულისხმობთ ფსიქოლოგიურ, ფილოსოფიურ და ა.შ. ექსპლიკაციებს), ე.ი. ის თავისთავად ცხადი მნიშვნელობისაა - „მე არის მე“, ან „მე ვარ მე“.

მაგრამ „მე ვარ მე“ არის იმ ფილოსოფიური კონცეფციის პირველი (სამთავან) ძირითადი დებულება, რომელმაც, ვ. შლეგელის აზრით, ბიძგი მისცა რომანტიზმის წარმოშობას. ვგულისხმობთ იოჰან გოტლიბ ფიხტეს „ზოგად მოძღვრებას მეცნიერების შესახებ“. ფიხტეს თეორიული სისტემის ეს პირველი დებულება ლოგიკურ ასპექტში ნიშნავს „მე“-ს თვით-იგივეობრიობას, ხოლო სემანტიკურში (თუმცა ფილოსოფოსს ეს საკითხი არ დაუსვამს) – იმას, რომ „მე“ განუმარტავი ცნებაა*.

* ვეფხიკას თეორია მიზნად ისახავს იმის დამტკიცებას, რომ აზროვნება ემყარება ელემენტარულ, თავისთავად ცხად ცნებებს (მათ შორის - „მე“-ს ცნებას). აქედან გამომდინარე, აზროვნება წარმოგვიდგება, როგორც სემანტიკურად დაფუძნებული პროცესი. ანალოგიურად, ფიხტესთან უთვისებო (განუმარტავი), თვითიგივეობრივი „მე“-ს ცნება ფილოსოფიური მოძღვრების ლოგიკური საფუძველია. ამგვარი „წერტილოვანი“ ცნებების შესახებ ვ.ს. ბიბლერი შენიშნავს: „ობიექტი იქცევა უფრო რთული ობიექტებისა და პროცესების არგუმენტად მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს ობიექტი შეიძლება გავიზაროთ როგორც ერთიანი ... მისივე მყოფობის თვითკმარი აუცილებლობის წყალობით“ (ბიბლერი, 1975; 205). ამგვარი თვითკმარი „ობიექტია“ „მე“ ვეფხიკას თეორიაშიც და ფიხტეს სისტემაშიც. ორივე შემთხვევაში „მე“-ს უთვისებობა (განუმარტავობა) ემსახურება „უფრო რთული ობიექტების“ (ვეფხიკასთან – სიტყვებისა და გამონათქვამების, ფიხტესთან კი „არამე“-ს) – შემეცნებისა და განმარტების მიზანს.

ფიხტე მოუწოდებს მკითხველს: „ჩაწვდი საკუთარ თავს, მოაცილე მზერა ყველაფერს, რაც შენ გარშემოა, და მიმართე ის საკუთარი თავისკენ“ (ფიხტე 1993: 448). „მას, ვინც იცნობიერებს საკუთარ თავისუფლებას და დამოუკიდებლობას გარემოსგან ... არ სჭირდება საგნები საკუთარი „მე“-ს საყრდენად და ვერც ისარგებლებს საგნებით, რადგან ისინი აქარწყლებენ და ძირს უთხრიან ამ დამოუკიდებლობას“ (იქვე, 460).

ფიხტეს ამ მსჯელობაში უკვე იგულისხმება პიროვნების ის კონცეფცია, რომელმაც გამოხატულება პოვა რომანტიზმში. მართლაც, პიროვნების გარემოს წარმოადგენს, უპირველეს ყოვლისა, მისი უახლოესი სოციალური გარემო, ანუ „შენ“. „თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის“ მისაღწევად საჭიროა ამ „შენ“-ისგან „მზერის აცილება“, მისგან გამიჯვნა. ამასთან „შენ“ უკვალოდ ვერ გაქრება. ჰკარგავს რა თავის ფუნქციას (როგორც პიროვნების უახლოესი სოციალური გარემო), ის ინტერიორიზდება, გადაინაცვლებს თვით „მე“-ს ფარგლებში და იქცევა მის შემადგენელ კომპონენტად. წარმოიქმნება პიროვნების „მრავალკომპონენტიანი“ სტრუქტურა, მის გარშემო კი – სოციალური ვაკუუმი. საფიქრებელია, რომ სწორედ ამგვარია რომანტიზმში „შიანგანი ორეულების“ ან, საერთოდ, „ორეულების პოეტიკისა“ და მარტოობის მოტივის პოპულარობის მიზეზები (სულ ერთია, ჰქონდათ ეს გაცნობიერებული რომანტიკოსებს ან თვით ფიხტეს, თუ – არა).

* * *

დავუბრუნდეთ ფიხტეს მოძღვრების პირველ დებულებას - „მე ვარ მე“. ამ დებულების მიხედვით, სამყაროს ლოგიკური ცენტრია „მე“, ანუ სამყარო ლოგიკურად ფუნდდება „მე“-ში, როგორც „საგანში“. ეს ნიშნავს, რომ სხვა „საგნები“, „გარემო“ არ არსებობს. შესაბამისად, რომანტიკულ ლიტერატურაში მკვიდრდება სამყაროს ასახვის იმგვარი ხერხი, რომელიც წარმოაჩენს მის იდუმალებას (უთვისებობას). პეიზაჟი ძირითადად „ღამეულია“, ბინდშია ჩაფლული. ასეთია გრ. ორბელიანის „საღამო გამოსალმებისა“. ნიკ. ბარათაშვილის ლექსებში - „ცისა ფერს“ და „შემოღამება მთაწმინდაზედ“ - სამყარო გააზრებულია, როგორც „ბნელით მოცული“, თვისებრივად განუსაზღვრელი მოცემულობა. ცალკეული საგნები მასში თითქოს უჩინარდება, არააღქმადია. ბარათაშვილი ხშირად მიმართავს აგრეთვე საგნებისა და მოვლენების თავისუფალ პრედიკაციას, ისე, თითქოს არ არსებობდეს კონკრეტული საგნები მყარი ნიშანთვისებებით. ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანის პოეზიაში სამყაროს გროტესკული ხატი ემყარება სამყაროსგან „მზერის აცილების“ (სამყაროს სურათის დეფორმაციის) პრინციპს.

თავისი მოძღვრების პირველ დებულებას ფიზტე უწოდებს „სრულიად უპირობოს“. ესაა თავისთავად ცხადი დებულება, რომელიც ამ ნიშნით განსხვავდება მეორე დებულებისაგან: „მე“ არ უდრის „არამე“-ს. მეორე დებულება, ფილოსოფოსის განსაზღვრით, „განპირობებულია თავისი შინაარსით“, ე.ი. „მე“-ს პოსტულირება გარდუვალად გულისხმობს „არამე“-ს პოსტულირებასაც. ამასთან, მესამე დებულების („მე“ უდრის „მე“-სა და „არამე“-ს) მიხედვით, სასრული „მე“ და „არამე“ გაერთიანებულია ერთი და იმავე ცნობიერების ფარგლებში.

როგორია ლოგიკური საფუძველი, რომელმაც ფიზტე მესამე დებულებამდე მიიყვანა?

გერმანელი ფილოსოფოსის მიზანი და საბოლოო ამოცანაა „მე“-ს არსის შექმნება, მისი, როგორც **ცნების** განსაზღვრა. მაგრამ როგორ უნდა შევიმეცნოთ „მე“, თუ ის პრედიკატების არმქონე, თავისთავად ცხადი და განუმარტავია? რა თქმა უნდა, ეს შესაძლებელია მხოლოდ სხვა ცნებასთან მისი შეპირისპირების მეშვეობით. და ეს უკანასკნელი აუცილებლად უნდა იყოს ... ისევე „მე“, მაგრამ პირველი „მე“-სგან განსხვავებული, რაც დასაშვებია მარტოოდენ მაშინ, როდესაც პირველი „მე“ და მეორე „მე“ („არამე“, „შენ“) ერთი და იმავე ცნობიერების ფარგლებში იგულისხმება.

მართლაც, ცნების ჩამოყალიბების პროცესი ამგვარია: „ორი „საგნის“ ურთიერთშენაცვლებადობა წარმოქმნის „ცნების“ საფუძველს. თუ ორი განსხვავებული საგანი ურთიერთშენაცვლებადია გარკვეული სიტყვის მიმართ, მაშინ მოცემულ სიტყვაში ხორციელდება მთი ინვარიანტის ან კონტაქტის განყენება და განზოგადება“ (პორშნევი 1974: 474). ცხადია, ეს ორი (ან მეტი) საგანი აბსოლუტურად იდენტური კი არაა, არამედ – გააჩნია არსებითი ერთგვაროვანი ნიშანთვისებები, რომლებიც აუცილებლად განეკუთვნება ამ საგნებს და შეესაბამება მათ არსს. ამგვარად, ვინაიდან ინტერიორიზების შედეგად „არამე“ („შენ“) იმავე ცნობიერების კომპონენტად იქცევა, რომელიც „მე“-ს მოიცავს, ეს „არამე“-ც „მე“-ს ნაირსახეობაა, მისი სხვადაყოფნაა. „მე“-სა და „არამე“-ს ინვარიანტის განზოგადება საშუალებას იძლევა, ჩამოყალიბდეს „მე“-ს ცნება.

* * *

ნიკ. ბარათაშვილის პოეზიაში თვალსაჩინოდ ვლინდება „ორეულების პოეტიკის“ დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები. მაგალითად, „მერანში“ ლირიკული გმირის ორეულია მერანი, როგორც შინაგანი „არამე“.

ფაქტობრივად, ლირიკული გმირი აქ პასიურია, ხოლო აქტიურობა, ქმედების უნარი მიეწერება მერანს, რომელსაც **მიჰყავს** ლირიკული გმირი ბედის „სამძღვრისკენ“. ამ ნაწარმოების ძირითადი მოტივია თავისუფლებისკენ ლტოლვა, რაც ყოველგვარი (სოციალური თუ სხვა სახის)

კავშირებისგან განთავისუფლების ტოლფასია („რას, მოვმორდე ჩემსა მამულსა ...“ და ა.შ.). საგნობრივი გარემოსგან განთავისუფლება, ლექსის მხატვრული კონცეფციის მიხედვით (ზუსტად ისე, როგორც ფიხტე ფიქრობდა), ცნობიერების განთავისუფლებას მოასწავებს და ასეთ პირობებში „მე“-ს ძალუძს, „მიმართოს მზერა საკუთარი თავისკენ“ და შეიმეცნოს ეს უკანასკნელი თავისი „არამე“-ს მეშვეობით.

„ხმა იღუმალშიც“ აქტიურია შინაგანი ხმა (შინაგანი „არამე“), რომელიც იქვემდებარებს გმირს, მის ფიქრებს და მთელ ცხოვრებას. ასეთივეა „სულო ბოროტო“, რომლის პირველსავე ტაეპში ლირიკული გმირი თავის „წინამძღვარს“, თავისი „გონებისა და სიცოცხლის აღმამფოთარს“ უწოდებს შინაგან ორეულს (იმაზე, რომ ბოროტი სული შინაგანი ორეულია, მიგვანიშნებს შესიტყვება „განვედი ჩემგან“). ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ბარათაშვილის შემოქმედებაში „არამე“ ყოველთვის აქტიურია, „მე“ კი – უმოქმედო, პასიური.

შემთხვევითია თუ არა „მე“-სა და „არამე“-ს ამგვარი გააზრება? თუ ის განპირობებულია რომანტიკული მსოფლალქმის სპეციფიკით?

ვნახოთ, როგორ განსაზღვრავს ფიხტე „მე“-სა და „არამე“-ს ურთიერთმიმართებებს თავისი სისტემის მესამე დებულების განმარტებისას.

ფილოსოფოსი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ მოქმედება და რეალურობა იდენტური შინაარსის მქონე ცნებებია (რეალურია ის, რასაც მოქმედების უნარი აქვს, და პირუკუ). „მე“-ს თვითშემეცნება მოქმედებაა (გარკვეული აქტია) და, ამგვარად, „მე“ რეალურია. მეორე მხრივ, „მე“ შეიმეცნებს საკუთარ თავს „არამე“-ს მეშვეობით, ანუ „არამე“-მ უნდა განსაზღვროს (განსაზღვრა კი მოქმედებაა) „მე“. მაშასადამე, „არამე“-ც რეალურია; ეს კი ლოგიკური წინააღმდეგობაა, რადგან „მე“ და „არამე“, როგორც ურთიერთსაპირისპირო მოცემულობები, ერთი და იმავე ნიშნით არ უნდა ხასიათდებოდეს. ამ წინააღმდეგობის მოხსნის მიზნით ფიხტე მიაწერს „მე“-ს (რომელსაც განსაზღვრავს „არამე“) მოქმედების საპირისპირო მდგომარეობას – ვნებითს. ამასთან, „არამე“-ს არ გააჩნია არავითარი რეალურობა, თუ „მე“ არ იმყოფება ვნებით მდგომარეობაში, ხოლო იმ შემთხვევაში, როდესაც „არამე“-ს რეალურობა მიეწერება, ეს რეალურობა მოჩვენებითია.

ბარათაშვილის მხატვრული აზროვნებისა და ფიხტეს ფილოსოფიურ დებულებათა თანხვედრა არ ამოიწურება იმით, რომ ქართველი რომანტიკოსის ნაწარმოებებში „მე“ პასიურია (ვნებით მდგომარეობაშია), „არამე“-სგან განსხვავებით. „მერანში“ „მე“ (მეტყველების სუბიექტი) რეალურია – იმდენად, რამდენადაც რეალურია ტექსტი, რომლის მეშვეობითაც „მე“ გამოხატავს საკუთარ თავს. „არამე“ რეალური არაა, რადგან არ გააჩნია არავითარი საგნობრივი დენოტატი (მერანი აღნიშნავს არა „ცხენს“, არამედ

– შინაგან „არამე“-ს) და, გარდა ამისა, არ წარმოადგენს მეტყველების სუბიექტს. ამავე მიზეზით, რეალურია ლირიკული გმირი (როგორც „მე“) ბარათაშვილის ყველა იმ ნაწარმოებში, რომლებშიც აისახა ლირიკული გმირის შინაგანი გაორება, და, შესაბამისად, არარეალურია მისი „არამე“. ისეთ ნაწარმოებებში, როგორცაა „შემოღამება მთაწმინდაზედ“ და „ფიქრნი მტკვრის პირას“ (სადაც ავტორი მიმართავს მოვლენათა თავისუფალ პრედიკაციას) რეალურია პირველი გამოთქმული თვალსაზრისი, რომელსაც განამტკიცებს ტექსტის რეალურობა, მისი მყოფობა. მეორე (საპირისპირო) თვალსაზრისი უნდა მივაკუთვნოთ „არამე“-ს (ნიშანდობლივია, რომ ის ყოველთვის გამოთქმულია ნაწარმოების ბოლო სტროფში).

აღ. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში, სადაც გამოხატულება პოვა კარნავალურმა მოტივებმა და რომანტიკული გროტესკის პოეტიკამ, თავს იჩენს პიროვნების გარეგნული გაორება. მისი კარნავალური ნიღაბი „არამე“-ს ერთგვარი ნაირსახეობაა, რადგან ის ენაცვლება (ფარავს) ადამიანის სახეს. ასეთ შემთხვევაში ადამიანს აქვს ორი სახე: საჩინარი და უჩინარი, სოციალური და ინდივიდუალური, ჭეშმარიტი და არაჭეშმარიტი, რეალური და არარეალური. ჭეშმარიტი სახე, როგორც უჩინარი, „პასიურია“ (უფუნქციოა). ადამიანი აღიქმება მხოლოდ მისი ნიღბის მიხედვით. ამ გაგებით, ვნებით მდგომარეობაშია „მე“ ხოლო აქტიურია „არამე“ (იგულისხმება სოციალური როლი, რომელსაც აკისრებს ადამიანს ნიღაბი კარნავალურ სიტუაციაში). ასევე, რეალურია (რადგან ჭეშმარიტია) ნიღბით დაფარული სახე, ხოლო არარეალურია (მოჩვენებითი რეალურობით ხასიათდება) ნიღაბი.

გრ. ორბელიანის შემოქმედებაში „არამე“ ხორცშესხმულია კარნავალური ცრუმეფეების სახეებში. მათი არარეალურობა იმაში გამოიხატება, რომ ისინი სწორედ რომ ცრუმეფეებია და კარნავალის დამთავრების შემდეგ გადაინაცვლებენ „სიკვდილის ფაზაში“, ანუ კვლავ „მონებად“ იქცევიან. აღსანიშნავია, რომ გრ. ორბელიანის, ისევე, როგორც აღ. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში „მე“-სა და „არამე“-ს დაპირისპირება ვლინდება მაშინ, როდესაც თითოეული მათგანის ნაწარმოებთა ერთობლიობას განვიხილავთ, როგორც ერთიან ტექსტს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქართველ რომანტიკოსთა (და, განსაკუთრებით, ნიკ. ბარათაშვილის) პოეზიაში „მე“-ს პოეტური ხატი ყალიბდებოდა იმავე პრინციპების შესაბამისად, რომლებიც საფუძვლად დაედო „მე“-ს ცნების შემუშავებას ფიზტეს ფილოსოფიურ სისტემაში.

* * *

როგორც ირკვევა, გენეტიკურად ცნებითი აზროვნება მჭიდროდ უკავშირდება ხატოვან აზროვნებას და, ფაქტობრივად, ამ უკანასკნელის წიაღში აღმოცენდა. ეს პროცესი დეტალურად აღწერა ო.მ. ფრეიდენბერგმა თავის ნაშრომში „ხატი და ცნება“.

მეცნიერის მითითებით, ხატოვანი აზროვნების ჩამოყალიბებამდე, მითოლოგიურ აზროვნებაში, ძირითად პრინციპს წარმოადგენდა სახეთა, წარმოდგენათა პოლისემანტიზმი. „ამგვარი მსოფლალქმის წანამძღვრები განპირობებული იყო გნოსეოლოგიური მიზეზებით – თვისებრივ მახასიათებელთა არარსებობით, წარმოდგენათა დაუნაწევრებლობითა და იგივეობრიობით, რაც აიძულებდა ადამიანს, დაეყო სამყარო ისეთ ურთიერთსაპირისპირო მოვლენებად, როგორცაა სიცოცხლე და სიკვდილი, სითბო და სიცივე, სინათლე და წყვედი და ა.შ. ისინი პერსონიფიცირდებოდა „მსგავს“ არსებათა წყვილებში. მათგან ერთი (დადებითი საწყისი) განასახიერებდა „თვისებას“, ხოლო მეორე (უარყოფითი საწყისი) – მხოლოდ მის კონკრეტულ „მსგავსებას“, გარეგნულ იერს „თვისების“ გარეშე“ (ფრეიდენბერგი 1998: 235).

მაშასადამე, მითოლოგიური აზროვნება წაგავს საგნის (კერძოდ, „მე“-ს) გააზრებას რომანტიზმის ეპოქაში – რომანტიზმმა „მე“-ს მიაწერა ბინარული სტრუქტურა, რომელშიც ერთ წევრს („არამე“-ს) ჰქონდა „თვისება“ (მოქმედების უნარი, აქტიურობა), მეორე კი – პასიური, „ვნებით მდგომარეობაში“ მყოფი იყო.

სუბიექტისა და ობიექტის ურთიერთგამიჯვნის შემდეგ, აღნიშნავს ო. ფრეიდენბერგი, სინამდვილე აღიქმებოდა, როგორც რეალური მოვლენებისა და გარეგნულად მათი „მსგავსი“ (ილუზორული) მოვლენების ერთობლიობა, ანუ ორიგინალისა და მისი ორეულის უწინდელ იგივეობრიობას შეენაცვლა განსხვავებული საგნების მოჩვენებითი მსგავსება, რაც გულისხმობდა საგნის თვისების გადატანას მეორე საგანზე. სწორედ ამგვარად წარმოიშვა, ფრეიდენბერგის მითითებით, მეტაფორა, რომელსაც ცნების ფუნქცია ჰქონდა. ამასთან, გადატანითი მნიშვნელობა წარმოიქმნებოდა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ორი საგანი სემანტიკურად იგივეობრივი იყო.

„როდესაც ესქილე ამბობს, რომ გმირი „შევიდა აბობოქრებულ ზღვაში“, ის არ განმარტავს თავის აზრს. ანტიკური მაყურებელი, რომლისთვისაც „ქარიშხალი“ და „ქარიშხლისგან აბობოქრებული ზღვა“, როგორც წესი, აღნიშნავდა „დაღუპვას“, თავის წარმოსახვაში ხატავს გამოუვალ უბედურების სურათს. ამასთან, გმირის გარშემო არაა არავითარი ზღვა, ის არსად შესულა და მისი მდგომარეობის ტრაგიზმი მორალური და რელიგიური ხასიათისაა. მაგრამ მაყურებელი, რომელიც ისმენს ზღვის შესახებ ნათქვამ სიტყვებს, ფიქრობს მორალური კოლიზიის შესახებ.

ხატი მეტყველებს თავისი ხატოვანი ერთ ყოველგვარი ცნების გარეშე, ხოლო მსმენელი ყურს უგდებს ამბავს და აღიქვამს სრულიად სხვას – იდეის დონემდე განზოგადებულ ცნებას. ხატის სემანტიკა გადატანილია ცნებაზე. აბობოქრებული ზღვა ზნეობრივი კოლიზიაა“ (ფრეიდენბერგი 1998: 544).

ფრეიდენბერგი ვრცლად მსჯელობს მეტაფორისა და ცნების გენეტიკური ერთიანობის შესახებ და, მართლაც, საგნის თვისების გადატანა მეორე საგანზე სხვა არაფერია, თუ არა მეტაფორა, მაგრამ ვლინდება თუ არა მეცნიერის მიერ მოყვანილ მაგალითებში ენობრივი პლანი?¹ თუ ასეა, მაშინ მეტაფორული პარადიგმის სიტყვიერ გამოხატულებებში თავს უნდა იჩინდეს სელექციის პრინციპი², ანუ თავისუფალი შერჩევითობა. ეს კი ხორციელდება იმ შემთხვევაში, როდესაც პარადიგმა მოიცავს ორზე მეტ წევრს, ან თუ პარადიგმის წევრებს შორის არსებობს არა უზუალური, არამედ – ოკაზიონალური კავშირი.

მაგრამ მეტაფორა, როგორც აღნიშნავს ფრეიდენბერგი, წარმოიქმნებოდა მხოლოდ ორი განსაზღვრული საგნის სემანტიკური იგივეობრიობის პირობებში – არ შეიძლებოდა ნებისმიერი საგნის თვისების გადატანა ნებისმიერ სხვა საგანზე. ენობრივი კოლექტივის ცნობიერებაში „აბობოქრებული ზღვა“ ყოველთვის გულისხმობდა გამოუვალ უბედურებას, ხოლო ჰომეროსისეული გამოთქმა „რკინის გული“ – შეუპოვრობას, ხასიათის სიმტკიცეს. ამგვარი მეტაფორები, ჩვენი აზრით, მიეკუთვნება მეტონიმიური მეტაფორების რიგს, რადგან ისინი სინტაგმებია, რომლებიც გამორიცხავს ყოველგვარ სელექციას (საინტერესოა, რომ ტერმინ „მეტაფორის“ ფართოდ გაგების გამო ფრეიდენბერგი მეტაფორად მიიჩნევს პოეტურ ხატს მარტინ ბუხარდის – მარტინ ბუხარდის წიგანს, რომელიც, არსებითად, შედარებაა). ამგვარად, იმ ეტაპზე, როდესაც წარმოიქმნება ცნებითი აზროვნება, მეტაფორა მყარ სინტაგმადაა ქცეული და უკვე განეკუთვნება „მეტონიმიურ პოლუსს“

¹ მეტაფორას, იაკობსონის კვალობაზე, მივაკუთვნებთ პარადიგმატულ პოლუსს (ენობრივი პლანს), პარადიგმის წევრები კი, სოსიურის განსაზღვრით, „არ არის ცნობიერებაში მოცემული არც გარკვეული რაოდენობის, არც – გარკვეული მიმდევრობის სახით“ (სოსიური, 1977; 258). ამიტომ განსაზღვრული სიტყვების (ცნებების) მყარი შეკავშირების გზით წარმოიქმნის სინტაგმებს მეტაფორებად არ მივიჩნევთ, განურჩევლად იმისა, როგორაა ისინი წარმოდგენილი მეტყველებაში – ორივე წევრით თუ მხოლოდ ერთით.

² საგულისხმოა, რომ იაკობსონი მეტაფორის პრინციპად ასახულებს ხან სუბსტიტუციას (შენაცვლებას), ხან სელექციას, ხან კი – ორივეს ერთად. ვფიქრობთ, უფრო კორექტულია მეტაფორის პრინციპად მარტოოდენ სელექციის აღიარება, რადგან სუბსტიტუცია საუფძვლად უდევს არა მარტო მეტაფორას, არამედ – სხვა ტროპებსაც (ჟ. ჟენეტის აზრით – ყველა ტროპს). რაც შეეხება სელექციას, ე.ი. აღტერნატიული ვარიანტების შერჩევის ოპერაციას, ის დამახასიათებელია მხოლოდ და მხოლოდ მეტაფორისთვის.

(იაკობსონის ტერმინი). აქედან გამომდინარე, ცნებითი აზროვნება გენეტიკურად უკავშირდება მეტონიმიას და არა მეტაფორას.

როგორც ვნახეთ, ანტიკურ ეპოქაში, ცნებითი აზროვნების წარმოშობისას, ხატი გვევლინებოდა ცნების ფუნქციით, რომანტიზმის ეპოქაში, როდესაც ფილოსოფიური რეფლექსის საგნად იქცა ადამიანისთვის უმნიშვნელოვანესი ცნება - „მე“-ს ცნება, ხატს (კერძოდ, „მე“-ს ხატს) იგივე ფუნქცია დაეკისრა.

ლიტერატურა

ავერინცევი 1972: Àââðèíöââ Ñ. Ñ. «Àíàèèðè÷âñèàý ïñèðí èíãèý». È.Ã. Þíãã è çàèí í ñ à ð í ñðè ðâí ð÷âñèí è àíðàçèè – კრებ. «Í ñíâðâíáííé áððæóàçíé ýñðâðèèâ», Ì. 1972.

ბიბლერი 1975: Áèãèâð Á.Ñ. Ìùøèáíèâ èàè ðâíð÷âñðâí, Ì. 1975.

პორშნევი 1974: Îíðøíãâ Á.Ô. Î íà÷ãèâ ÷ ðèíãâ÷âñèí è ñðíðèè, Ì. 1974.

რასელი 1957: Ðàññâè Á. ×âñíãâ÷âñèí â ïíçíàíèâ, Ì. 1957.

სოსიური 1977: Ñíññþð Ô. äâ Õðöâú ïí ýçúèíçíàíèþ, Ì. 1977.

ფიხტე 1993: Ôèððâ È. Ñ. Ñí÷èíáíèý â 2-ð ò., ò. I, Ñ.-Íá. 1993.

ფრეიდენბერგი 1998: Ôðâèçâáíáâðâ Í. Ì. Ìèè è èèðâðððððâ äðââ-íñðè, Ì. 1998.

Tamar Lomidze

Self-conception in the Works of Georgian Romanticist Poets

The article observes the Self-image structure in the works of Georgian Romanticist poets (Al. Chavchavadze, Gr. Orbeliani and Nic. Baratashvili), which is compared with Self-conception in the philosophical system of I.G. Fixte. It has been found that in these poet's works cognizing of Self essence is realized in the same ways, which is observed in philosophy, that is, the Self poetic image has a notional structure. After that the problem of genesis of notional and picturesque thinking and their correlation in the antique epoch are being analyzed. It is mentioned that during the antique epoch, while appearing abstract thinking the image carried out the function of notion, but at the of Romanticism epoch, when the object of philosophical reflection was the most important notion – Self's notion – the image (in particular, Self~s image) was carrying out the same function.